

УДК 75.036.4 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-2-14>**Іванна ПАВЕЛЬЧУК,***orcid.org/0000-0002-7471-1679**докторка мистецтвознавства, професор,
професор кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії мистецтв і архітектури
(Київ, Україна) ivar Pavelchuk@yahoo.com***Лариса ЕЙВАС,***orcid.org/0000-0001-6718-8464**кандидатка педагогічних наук, доцент,
декан факультету мистецтв
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Україна) larisa.eivas@gmail.com*

ХУДОЖНІ ПРОЄКТИ ВОЛОДИМИРА ЦЮПКА (2022–2025): СУЧАСНІ ПРАКТИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Публікація «Художні проєкти Володимира Цюпка (2022–2025): сучасні практики в українському образотворчому мистецтві» присвячена дослідженню творчості знаного одеського нонконформіста. У статті стисло окреслено періоди фахового становлення митця – від середини 1960-х до 2020-х років.

Основну увагу зосереджено на аналізі живописних полотен, що експонувалися на персональних виставках 2022–2025 років у залах: Асоціації артгалерей України «Совіарт» (18.04–26.05.2025), Центрального будинку художника України (02–12.09.2022), галереї «Білий світ» (06–30.12.2022). У дослідженні акцентовано на джерелах інспірації, які рефлексивно позначилися на формуванні мистецького стилю Володимира Цюпка.

Окрему увагу у дослідженні приділено процесу формування авторського міфотворення Володимира Цюпка. В інтерпретаціях сучасного українського живописця міф постає як художня система, що черпає натхнення з тенденцій повоєнної американської абстракції, зокрема з ідей символічних архетипів Адольфа Готліба (1903–1974).

Метою публікації є визначення джерел інспірації, які рефлексивно вплинули на творчий процес Володимира Цюпка, та аналіз живописних творів, представлених на його персональних виставках упродовж 2022–2025 років.

У публікації підкреслено творчий внесок художника в процес утвердження національних мистецьких традицій кінця ХХ – початку ХХІ століття. Нині творчий доробок Володимира Цюпка налічує кілька сотень живописних і графічних образів, які періодично експонуються на персональних і колективних проєктах. Із набуттям Україною незалежності мистецькі твори Володимира Цюпка презентувалися як на території держави, так і за її межами – від виставки неофіційного українського мистецтва «Сучасне мистецтво з України» (Мюнхен – Лондон – Париж – Нью-Йорк, 1979) до персональних експозицій у Києві (НХМУ, 2006) та Одесі (ОНМЗСМ, 2007).

Результати дослідження засвідчують, що Володимир Цюпко поглиблює тенденції повоєнного американського абстракціонізму, інтегруючи цей міжнародний досвід у сучасний український артпростір. Володимир Цюпко постає як творець, що поєднує у своїй практиці уявлення про культурні архетипи з новітніми експериментами модернізму ХХ століття. У його живописних композиціях національна ментальність органічно синтезується з універсальною мовою форми та кольору. Синтез архаїчного й модерного дозволив митцеві сформувати унікальний стиль, що резонує на рівні підсвідомості через систему емоційно-асоціативних меседжів. Творчість Володимира Цюпка є невід'ємною частиною історії українського модерного мистецтва межі ХХ–ХХІ століття. Абстрактна творчість Володимира Цюпка водночас є явищем світової культури, що утверджує ідеї підсвідомого на ґрунті національної української традиції.

Ключові слова: образотворче мистецтво, український живопис, одеський нонконформізм, художні традиції ХХ століття, американська абстракція, концепція підсвідомого Юнга, ритуальні структури, архетипний код, символічна система асоціацій.

Ivanna PAVELCHUK,*orcid.org/0000-0002-7471-1679**Doctor of Art History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and History of Art
Kyiv National Academy of Arts and Architecture
(Kyiv, Ukraine) ivar Pavelchuk@yahoo.com*

Larisa EIVAS,
orcid.org/0000-0001-6718-8464
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Arts
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Ukraine) larisa.eivas@gmail.com

VOLODYMYR TSYUPKO'S ART PROJECTS (2022–2025): CONTEMPORARY PRACTICES IN UKRAINIAN VISUAL ART

The publication "Volodymyr Tsyupko's Art Projects (2022–2025): Contemporary Practices in Ukrainian Visual Art" focuses on the oeuvre of the renowned Odesa-based nonconformist artist. The article briefly outlines the stages of Tsyupko's professional development, from the mid-1960s through the 2020s.

The study primarily concentrates on the analysis of paintings exhibited at his solo shows held between 2022 and 2025 at the following venues: the Association of Art Galleries of Ukraine "Soviart" (18.04–26.05.2025), the Central House of Artists of Ukraine (02–12.09.2022), and the "White World" gallery (06–30.12.2022). Particular attention is paid to the sources of artistic inspiration that reflexively influenced the development of Tsyupko's distinctive painterly style.

Special emphasis is placed on the formation of Tsyupko's authorial mythopoeia. In his interpretative approach as a contemporary Ukrainian painter, myth emerges as a symbolic system that draws upon post-war American abstraction, especially the ideas of symbolic archetypes found in the work of Adolph Gottlieb (1903–1974).

The aim of this publication is to identify the inspirational sources that shaped Tsyupko's creative process and to analyse the paintings presented during his solo exhibitions from 2022 to 2025.

The publication highlights the artist's contribution to the affirmation of national art traditions at the turn of the 20th and 21st centuries. Today, Volodymyr Tsyupko's body of work includes several hundred paintings and graphic compositions, which continue to be presented in solo and group exhibitions. Since Ukraine gained independence, his works have been showcased both nationally and internationally – from the seminal touring exhibition "Contemporary Art from Ukraine" (Munich–London–Paris–New York, 1979) to solo exhibitions in Kyiv (NAMU, 2006) and Odesa (OSAMC, 2007).

The study demonstrates that Tsyupko has extended the legacy of post-war American abstractionism, integrating this international experience into the contemporary Ukrainian art space. He emerges as an artist whose practice unites notions of precultural archetypes with the experimental vocabulary of 20th-century modernism. His visual compositions reflect a synthesis of national consciousness with the universal language of form and colour. This convergence of the archaic and the modern has enabled the artist to forge a unique style that resonates at the level of the subconscious through a system of emotionally associative messages. Tsyupko's art constitutes an essential part of the history of Ukrainian modernism at the turn of the 20th and 21st centuries. At the same time, his abstract work stands as a phenomenon of global visual culture that affirms the ideas of the subconscious on the foundation of national Ukrainian tradition.

Key words: visual art, Ukrainian painting, Odesa nonconformism, 20th-century artistic traditions, American abstraction, Jungian concept of the unconscious, ritual structures, archetypal code, symbolic system of associations.

Постановка проблеми. Статтю присвячено аналізу абстрактних творів, експонованих на персональних виставках одеського художника-нонконформіста Володимира Цюпка. Увагу зосереджено на трьох персональних виставках 2022–2025 років, що відбулися у виставкових залах: Асоціації артгалерей України «Совіарт» (18.04–26.05.2025), Центрального будинку художника України (02–12.09.2022), галереї «Білий світ» (06–30.12.2022). У статті обґрунтовано специфіку авторського стилю та витоки міфотворення.

Аналіз досліджень. Окреслені в цій науковій розвідці цілі виявили багатовимірність досліджуваного матеріалу, що, своєю чергою, сприяло розширенню джерельної бази, до якої увійшли: емпіричні матеріали, зокрема абстрактні картини Володимира Цюпка; публікації українських науковців, присвячені феномену одеського нонконформізму 60–70-х років, надруковані в часописі

«Образотворче мистецтво»; видання, присвячені проблемам повоєнної американської абстракції.

Серед публікацій мистецького періодичного часопису «Образотворче мистецтво» можна виокремити передову статтю головного екс-редактора Олександра Федорука «Модернізм і підпілля: художні виставки "на квартирі"», видану до спец-випуску про одеських нонконформістів (Федорук, 2009: 3–6), та публікацію його ж авторства «Пріоритети українського мистецтва» останнього часу (Федорук, 2015: 2–3). У статтях О. Федорука аналізується феномен так званих «квартирних виставок» 1970-х років форми культурного опору офіційному мистецькому дискурсу доби брежнєвського «застою». Академік О. Федорук інтерпретує неформальні мистецькі зібрання, зокрема за участі В. Цюпка, як царину мистецької емансипації, що зродив вільну артикуляцію новітніх художніх концептів. О. Федорук підкреслює, що

у тісних інтер'єрах приватних помешкань формувалися інноваційні підходи до пластичної мови, які у подальшому визначили візуальну парадигму одеського абстрактного живопису (Федорук, 2015: 2–3).

У першому номері часопису «Образотворче мистецтво» за 2009 рік було видано публікацію аспіранта О. Федорука – Володимира Петрашика, «Володимир Цюпка – гармонія форми» (Петрашик, 2009: 66–67). Автор підкреслює, що Цюпка вміло поєднав естетичні принципи з глибоким філософським змістом, створюючи твори, які резонують з глядачем на емоційному та інтелектуальному рівнях (Петрашик, 2009: 66–67).

У сучасному дослідженні використано матеріали двох наукових досліджень Павельчук І., яка вперше ввела в академічний науковий обіг абстрактні архетипи В. Цюпка, обґрунтувавши специфіку авторських інспірацій в окремому підрозділі 3.3. «Тенденції повоєнного абстракціонізму 1940–1960-х років в практиці українського живопису 1980–2000» своєї кандидатської дисертації «Художні моделі реактивації абстрактного живопису в Україні (1980–2010)» (Павельчук, 2010: 15, 143, 167–180). Авторка поглибила аналіз творчості В.Цюпка в одноосібній монографії «Художні моделі абстрактного живопису в Україні 1980–2000 (Епістемологія креації)» у розділі «Крос-культурні технології: відродження абстракції в Україні останньої чверті XX – початку XXI століття (Павельчук, 2013: 140–143).

Корисними у роботі над сучасним дослідженням виявилися наукові наробітки українських мистецтвознавців, присвячені проблемам українського нонконформізму, зокрема публікація Котової О. «Особливості мистецького нонконформізму в Одесі» (Котова, 2013: 1–10) та стаття Заболотної Д. «Одеські художники-нонконформісти 60–70-х рр. XX ст.: сторінками наукових та літературно-художніх видань», видана в останній період (Заболотна, 2024: 1–10).

Серед наукових праць, присвячених українській абстракції використано матеріали кандидатської роботи Дубрівни А. «Абстракція в образотворчому мистецтві як феномен художньої культури України» (Дубрівна, 2019: 45–85). У роботі здійснено комплексний аналіз абстрактного мистецтва в контексті української художньої традиції. Авторка розглядає абстракцію як трансісторичну стилістику, що базується на універсальних культурних кодах, простежуючи її еволюцію від прадавніх орнаментальних форм до сучасних художніх практик. Дослідження підкреслює роль абстракції як універсальної мови, здатної переда-

вати гуманістичні та цивілізаційні цінності в умовах глобалізації (Дубрівна, 2019: 45–85).

Поглиблену увагу приділено опрацюванню актуальних досліджень, в яких висвітлюються проблеми становлення американський повоєнного експресіонізму Поллока та Готліба, ідеї яких вплинули на не одне покоління художників в усьму світі. Корисними виявилися інтернет-матеріали «Адольф Готліб: Піктограми» (Adolph Gottlieb: 2021), в яких розкрито специфіку «Петрогліфів» Адольфа Готліба та інтернет публікація «Джек-сон Поллок. Птах. бл. 1938–41 – МоМА» (Jackson Pollock: n.d.), де проаналізовано техніки drip-painting Джексона Поллока стали інструментами вираження підсвідомого, яке визначав К.-Г. Юнг як джерело архетипів.

Мета статті – проаналізувати абстрактні картини В. Цюпка, представлені на київських персональних виставках 2023–2025-х років.

Виклад основного матеріалу. Масштабний художній проєкт «Володимир Цюпка: виставка живопису» видатного одеського абстракціоніста, що у вересні 2022 року експонувався у залах Центрального будинку художників України (02–12.09.22), а у жовтні – в залах галереї «Білий світ» (06–30.2022), став непересічною культурною подією в мистецькому житті Києва. У межах експозиційного простору Митець представив огляду київської публіки понад 50-ти живописних творів, створених упродовж доби Незалежності. Остання персональна виставка Володимира Цюпка експонувалася у виставковому приміщенні Асоціації артгалерей України «Совіарт» (18.04–26.05.2025), де було представлено 21 картину, що були створені художником у період 2016–2025-х років. У період зрілої творчості автор свідомо відмовився від тематичної ідентифікації творів, називаючи їх всі однаково «Без назви», що демонструє остаточну відмову від матеріальних орієнтирів і перехід до духовної царини екзистенції, яку неможливо передати земними словами.

Творче становлення митця припало на середину 1960-х років, час хрущевської «відлиги». На початку 1970-х з групою одеських художників-нонконформістів В. Цюпка почав брати участь в мистецьких акціях одеського андеграунду, експонуючись в «квартирних» виставках Одеси та Москви (Заболотна, 2024: 1–10). 1979 року В. Цюпка був запрошений до участі у виставці неофіційного мистецтва «Сучасне мистецтво з України. Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк – Париж», на якій європейській глядацькій аудиторії було представлено авангардну творчість художників-нонконформістів брежнєвської доби (Федорук, 2015: 2–3).

Від початку 1980-х років В. Цюпка активно виставляється в міжнародних мистецьких проєктах Європи. Сьогодні абстрактні образи В. Цюпка зберігаються в авторитетних мистецьких збірках України та Америки: Національного художнього музею України (Київ), Музею сучасного образотворчого мистецтва України (Київ), Музею сучасного мистецтва Одеси, Музею сучасного мистецтва Хмельницького, Одеського художнього музею, Івано-Франківського художнього музею, Музею Циммерлі (Нью-Джерсі, США).

Творче становлення митця припало на декаду 1980–1990-х років. Коли утопічна система радянської субкультури дійшла своєї історичної кризи. У період 1980–2010-х майстром були створені абстрактні композиції, які можна тематично об'єднати в художньо-образну категорію «знаки»: «Світанок» (1990), «На золотому тлі» (1992), «Блакитні знаки» (1997), «Червоне тло» (2000), «Перфорація» (2005), «Коло» (2010) (Павельчук, 2013: 140). Абстрактне мистецтво жестиуальної «каліграфії» В. Цюпка 1980–2010-х років можна співвіднести з «петрогліфами» А. Готліба, для якого «темою творчості стала суб'єктивна вільна асоціація, яку він сам не міг пояснити» (Павельчук, 2010: 167–180).

Спонтанно-імпровізований світогляд Д. Поллока та А. Готліба формувався у опосередкованому зацікавленні ідеми «підсвідомого» К.-Г. Юнга, але рефлексія А. Готліба відзеркалилася в тематичному діапазоні інтерпретацій між образом-архетипом та абстрактним символом, а Д. Поллок, який використовував юнгівські архетипи як художній прийом, опускав їх зміст, «залишаючи за собою право на власну міфотворчість» (Павельчук, 2013: 141). Сучасний мистецтвознавчий аналіз абстрактної спадщини Володимира Цюпка демонструє, що для український абстракціоніст використовує у власній творчості обидва підходи, які від підкріплює досвідом «психічного автоматизму» (Павельчук, 2010: 167–180).

У творчості В. Цюпка 1980–2010-х років ми констатували дві основні образотворчі категорії «знаків». До першої належить тенденція, що синтезує автентичні знаки з вербальною образністю: «Світанок» (1990), «Блакитні знаки» (1997), «Знаки» (2000), «Контражур» (2003) (Павельчук, 2013: 140–141). У цих абстракціях використовуються архаїчні ідеограми, що зустрічаються у культурах примітивних цивілізацій (Павельчук, 2010: 169). Нашу думку підтверджують висновки О. Савицької, яка серед решти характеристик творчості В. Цюпка виділяє такі: «прадавний код», «архетипна образність», «підсвідоме» (Цюпка, 2006: 4).

У міжнародній практиці 1940–1960-х років інтерес абстракціоністів до примітивних ідеограм індіанців сучасна наука пов'язує із двома джерелами. З одного боку, на захоплення архетипами вплинула виставка «Індіанське мистецтво Америки», що експонувалася в залах Музею сучасного мистецтва в Нью-Йорку 22 січня – 27 квітня 1941; з іншого боку, принципи архетипної образності, теоретично обґрунтовані доктриною К.-Г. Юнга про колективне несвідоме, стали особливо популярними після Другої світової війни (Anfam, 1990: 98–99).

У 1947 р., через шість років після виставки «Індіанське мистецтво Америки», відкрилася ретроспектива американських абстракціоністів «Ідеографічна картина» за участю Б. Ньюмена, М. Ротко, Х. Хофмана, Е. Рейнхарда, де відкрито визнавалася наступність традицій індіанської ідеограми (Adolph Gottlieb: 2021).

Хоча передумовою для каліграфічної абстракції Володимира Цюпка послужила дитяча творчість, а не мистецтво індіанців, існуюча подібність аж ніяк не формального кшталту, його можна пояснити тією обставиною, що вербальна прообразність дитячого малюнка імпліцитно визначає художню культуру примітивних цивілізацій, яку можна співвіднести з фазою дитинства світової культури.

Композиції В. Цюпка, як правило, представляють абстракції з хаотично розташованих за форматом ієрогліфів або тотемних символів у вигляді модифікованих півмісяців, наприклад «Світанок» (Павельчук, 2013: 143). Для відомого одеського художника-абстракціоніста важливим є стан неформленого хаосу як первинна стадія космізації процесу. Володимир Цюпка намагається визначити сили магнітного тяжіння, із якими його «знаки» притягують та утримують один одного, тобто силою власної фантазії В. Цюпка інспірує в абстрактне мистецтво закономірності космічної гравітації.

Другу тенденцію у жестиуальній каліграфії Володимира Цюпка визначала стилістика, що зорієнтована на формальні абстраговані символи. Взірцем цієї образотворчої тенденції у творчості одеського метра може слугувати образ «Перфорація» (2005), що відрізняється геометричною «сформульованістю» та радикальним підходом (Павельчук, 2013: 140). Знаки в абстракції «Перфорація» тяжіють до символічної вербальності геометричних форм – кола як символу нескінченності та прямокутника як символу межі. У «Перфорації» В. Цюпка намагається врівноважити барвисті дископодібні «дірки» з білою фактурною

площиною, щоб створити гармонію протилежних природ – регулярної та хаотичної. Ця теза можна декодувати як типове для екзистенційного живопису співвідношення між практикою усвідомленого та підсвідомого.

Композиції з крапками з'являються у творчості В. Цюпка наприкінці 1990-х років: «Без назви» (2001), «Чорні крапки на білому» (2001), «Жовті крапки на блакитному» (2002). Художника цікавило, як крапка за крапкою формується художній зміст, що асоціативно символізує образотворчий еквівалент писемності. Творчість як процес, що формує досвід митця, визначає вектор професійної зацікавленості В. Цюпка так само, як у практиці українського художника-графіка М. Кривенка, але в мистецькій інтерпретації В. Цюпка цей ритуал збагачує малярство «дисциплінуючими» настроями, позаяк через здолаття хаосу В. Цюпко рухається до упорядкованих закономірностей структуризму.

При візуальному зіставленні архаїчних «точок» В. Цюпка зі структурною абстракцією Я. Джонса та В. Вазарелі виявляються концептуальні перетини, що розкиваються у пошуках спонтанного у підпорядкованому. Ці настрої тривають і в ком-

позиціях із лініями, наприклад, в абстракції «Без назви» (2003), де чітко простежується тенденція європейського романтичного структуралізму 1960–1970-х рр. Коли місце точки і лінії змінюють квадрати як не менш радикальний засіб художньої виразності, орієнтація на структурування залишається в силі. При порівнянні архаїчних «16 квадратів» (2000–2004) В. Цюпка (іл. В.3.117) з «аналогами» Е. Келлі (іл. В.3.118) та М. Білла (іл. В.3.119) з очевидністю визначаються цілі мистецтва В. Цюпка – пошук автентичності в умовах сучасної уніфікованості.

Висновки. Підсумовуючи результати мистецтвознавчого аналізу можна підкреслити, що для абстрактних образів В. Цюпка, представлених на київських персональних виставках 2023–2025 років характерні ідеї архетипів несвідомого К.-Г. Юнга, філософії процесу А. Уайтхеда та тенденції конструювання досвіду в екзистенціалізмі Мерло-Понті та Ж.-П. Сартра. Спорідненість художньої думки В. Цюпка з екзистенційними пошуками абстрактного мистецтва підтверджує, що у візуальні «технології» базуються на універсальних закономірностях підсвідомого, вибір пріоритетів яких визначає вектор творчого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федорук О. Г. Модернізм і підпілля: художні виставки «на квартирі». *Образотворче мистецтво*. 2009. № 1. С. 3–6.
2. Федорук О. Пріоритети українського мистецтва. *Образотворче мистецтво*. 2015. № 1. С. 2–3.
3. Петрашик В. Володимир Цюпко – гармонія форми. *Образотворче мистецтво*. 2009. № 1. С. 66–67.
4. Павельчук І. А. Художні моделі реактивації абстрактного живопису в Україні (1980–2010) : дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.05. Харків, 2010. 208 с.
5. Котова О. О. Особливості мистецького нонконформізму в Одесі. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2013. № 1. С. 101–104.
6. Заболотна Д. В. Одеські художники-нонконформісти 60–70-х рр. XX ст.: сторінками наукових та літературно-художніх видань. *Biblio-Колегіум*. 2024. № 7. С. 1–10.
7. Дубрівна А. П. Абстракція в образотворчому мистецтві як феномен художньої культури України : дис. ... канд. мистецтвознав. Київ, 2019. 286 с.
8. Adolph Gottlieb: Pictographs. *Pace Gallery*. [2021]. URL: <https://www.pacegallery.com/exhibitions/adolph-gottlieb-5/> (дата звернення : 30.05.2025).
9. Jackson Pollock. Bird. c. 1938–41. *The Museum of Modern Art (MoMA): Collection online*. [n.d.]. URL : <https://www.moma.org/collection/works/79672> (дата звернення : 30.05.2025).
10. Павельчук І. А. Художні моделі абстрактного живопису в Україні 1980–2000 (Епістемологія креації) : монографія. Київ : Києво-Могилянська академія, 2013. 228 с.
11. Цюпко В. Цюпко Володимир : каталог виставки / [вступ. ст. О. Савицької]. Київ : Софія-А, 2006. 79 с. : іл.
12. Anfam D. Abstract Expressionism. London : Thames & Hudson Ltd, 1990. 216 p. : color ill.

REFERENCES

1. Fedoruk O. H. (2009). Modernizm i pidpillia: khudozhni vystavky «na kvartyri» [Modernism and the Underground: Apartment Exhibitions]. *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Arts*, 1. 3–6. [in Ukrainian].
2. Fedoruk O. (2015). Prioryty ukrainskoho mystetstva. [Priorities of Ukrainian art]. *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Arts*, 1. 2–3. [in Ukrainian].
3. Petrashyk V. (2009). Volodymyr Tsiupko – harmoniia formy. [Volodymyr Tsiupko – harmony of form]. *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Arts*, 1. 66–67. [in Ukrainian].
4. Pavelchuk I. A. (2010). Khudozhni modeli reaktyvatsii abstraktnoho zhyvopysu v Ukraini (1980–2010). [Artistic models of reactivation of abstract painting in Ukraine (1980–2010)] (PhD thesis). Kharkiv. 208. [in Ukrainian].

5. Kotova O. O. (2013). Osoblyvosti mystetskoho nonkonformizmu v Odesi. [Features of artistic nonconformism in Odesa]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv – Bulletin of Kharkiv State academy of design and arts, 1. 101–104. [in Ukrainian].
6. Zabolotna D. V. (2024). Odeski khudozhnyky-nonkonformisty 60–70-kh rr. XX st.: storinkamy naukovykh ta literaturno-khudozhnykh vydan. [Odesa non-conformist artists of the 1960s–1970s: through scientific and literary-artistic publications]. Biblio-Kolehium – Biblio-Kolégium, 7. 1–10. [in Ukrainian].
7. Dubrivna A. P. (2019). Abstraktsiia v obrazotvorchomu mystetstvi yak fenomen khudozhn’oi kul’tury Ukrainy. [Abstraction in fine arts as a phenomenon of Ukrainian artistic culture] (PhD thesis). Kyiv. 286. [in Ukrainian].
8. Adolph Gottlieb: Pictographs. (2021). Pace Gallery. Retrieved from <https://www.pacegallery.com/exhibitions/adolph-gottlieb-5/> (Last accessed: 30.05.2025).
9. Jackson Pollock. Bird. c. 1938–41. (n.d.). The Museum of Modern Art (MoMA): Collection Online. Retrieved from <https://www.moma.org/collection/works/79672> (Last accessed: 30.05.2025).
10. Pavelchuk I. A. (2013). Khudozhni modeli abstraktnoho zhyvopysu v Ukraini 1980–2000 (Epistemolohiia kreatsii). [Artistic models of abstract painting in Ukraine 1980–2000 (Epistemology of creation)]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. 228. [in Ukrainian].
11. Tsiupko V. (2006). Tsiupko Volodymyr: Kataloh. [Volodymyr Tsiupko: Catalogue]. (Introductory article by O. Savytska). Kyiv: Sofia-A. 79. [in Ukrainian].
12. Anfam D. (1990). Abstract Expressionism. London: Thames & Hudson Ltd. 216.